

AZ EURÓPA TANÁCS TÁJ EGYEZMÉNYE ÉS A TÁJKARAKTER

THE COUNCIL OF EUROPE LANDSCAPE CONVENTION AND LANDSCAPE CHARACTER

Kincses Krisztina¹, Csősi Mónika²

¹az Európa Tanács Táj Egyezményének nemzeti képviselője, Agrárminisztérium, Budapest
krisztina.kincses@am.gov.hu

²térségi tervezési vezető szakértő, Lechner Tudásközpont Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság, Budapest
monika.csoszi@lechnerkozpont.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Az Európa Tanács Táj Egyezményének középpontjában a táj mint az emberi létezés elidegeníthetetlen közege és az emberi jóllét áll. A tájak tükrözik az emberi döntéseket és beavatkozásokat. A fenntartható fejlődéshez új, holisztikus, ágazatközi, tudományterületeken átívelő megközelítésre van szükség. A cikk a tájvédelem jelentőségét tárgyalja, és a tájak holisztikus megközelítését szolgáló, karakteralapú azonosítás, értékelés és tervezés eredményeire és lehetőségeire hívja fel a figyelmet.

ABSTRACT

The Landscape Convention, launched by the Council of Europe, focuses on the landscape as an inalienable 'medium' of human existence and well-being. The landscapes reflect human decisions and interventions. Sustainable development requires a new, holistic, cross-sectoral-cross-cutting, interdisciplinary approach. The article draws attention to the importance of the landscape protection and the results and possibilities of character-based landscapes identification, assessment and planning as a holistic approach.

Kulcsszavak: az Európa Tanács Táj Egyezménye, tájvédelem, tájtervezés, tájkarakter

Keywords: Landscape Convention of the Council of Europe, landscape protection, landscape planning, landscape character

BEVEZETÉS

Az Európa Tanács értelmezésében a táj az ember létközege, környezeti rendszer, az emberrel szimbiózisban fejlődő térség, amelynek jellegét, avagy karakterét a természeti és az antropogén elemek és tényezők sajátos együttese, kombinációja alakítja ki. A táj dinamikusan változik. Az emberi beavatkozások átalakítják a

felszínborítást, a táj szerkezetét, funkcióit, és ez visszahat az emberekre. A táj-karakter annak a környezetállapotnak a tükörképe, mérhető és megtapasztalható megnyilvánulása, amely a térben együtt létező és kölcsönható folyamatok eredményeként jön létre.

Bárhol is élünk a táj mindenhol meghatározza életminőségünket, az egyezmény ezért áll ki minden tájért, tekintet nélkül azok természeti adottságaira, használatára vagy jogállására. Az Európa Tanács mint a jogállamiság, az alapvető emberi jogok és szabadság páneurópai letéteményese, 2000-ben arra a felismerésre reagálva hívta életre az Európai Táj Egyezményt¹ (továbbiakban: Tájegyezmény), hogy a tájak minőségének és sokszínűségének romlása kedvezőtlenül befolyásolja életünk minőségét (Council of Europe, 2000a; URL2).

Az egyezmény emberjogi oldalról közelíti a tájat, és az emberi környezet lényegi letéteményeseként a nemzeti politikák nélkülözhetetlen tárgyának tekinti. A fizikai valóságon túl, fontosnak tartja az emberek tájjal összefüggő értékrendjét, tájtudatát. Ennek az értékrendnek és a tájról szerzett lokális tudásnak a feltárásához elengedhetetlennek tekinti az érintettek bevonását a tájat érintő kutatásokba és döntésekbe (Council of Europe, 2000b).

A TÁJEGYZMÉNYBEN ELŐÍRT FELADATOK

A Tájegyezmény általános és speciális feladatokat határoz meg az aláíró országok számára. Az *általános feladatok* sorában szerepel a tájak elismerése a jogrendszerben, a tájpolitika megfogalmazása, valamint a tájak iránti fogékonyság növelése és a táj integrálása az ágazati politikákba. Hazánkban a tájvédelemmel és tájtervezéssel a jogrendben az 1996. évi LIII. természetvédelmi törvény, valamint a területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény foglalkozik elsődlegesen. A tájpolitikát a 2017–2026 közötti időszakra szóló Nemzeti Tájstratégia fogalmazza meg. A Tájegyezmény és az ennek nyomán készült Tájstratégia végrehajtásához nélkülözhetetlen a tájváltozást okozó tevékenységekben érintettek bevonása a döntésekbe, amivel e lapszámomban bővebb terjedelemben foglalkozunk (Boromisza et al., 2022). Szükséges továbbá az ágazatokon és tudományterületeken átívelő holisztikus szemlélet, ami a környezeti problémák hathatós megoldását segíti. Ezért írja elő a Tájegyezmény, hogy a tájpolitikát és a holisztikus tájszemléletet a nemzeti politikákba is integrálni kell (Kincses, 2021).

¹ A Strasbourgban, 2016. június 15-én kelt, az Európa Tanács Európai Táj Egyezményét (European Landscape Convention of the Council of Europe) módosító Jegyzőkönyv (CETS 219. sz.) 2021. július 1-i hatálybalépésétől az egyezmény neve megváltozott. Neve azóta angolul: Council of Europe Landscape Convention, amelynek hivatalos magyar fordítása: Az Európa Tanács Táj Egyezménye.

A *speciális feladatok* körében az aláíró országok számba veszik a területükön található tájakat, elemzik jellemző vonásaikat és azokat a hatásokat, amelyek a tájakat alakítják, valamint számontartják a változásokat. A minősítéskor továbbá figyelembe veszik azokat az értékeket, amelyeket az érdekelt felek és az érintett lakosság a tájnak tulajdonít. Az egyezményt aláíró felek vállalják továbbá, hogy a számba vett és értékelt tájakra minőségi célkitűzéseket határoznak meg (Council of Europe, 2000a; URL2).

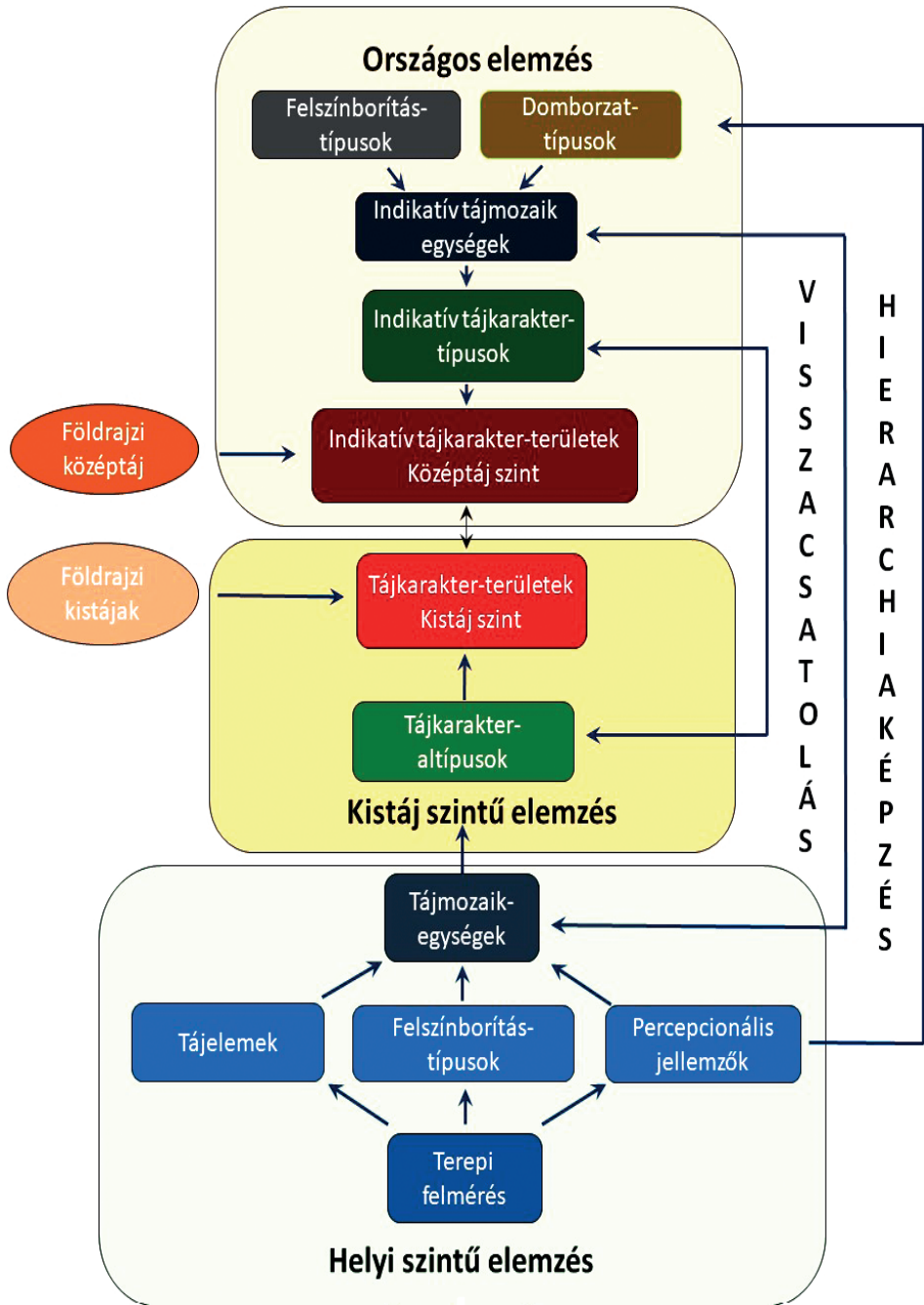
A Tájegyezmény e kötelezettségek megvalósítását a *táj védelme, kezelése és tervezése* hármas célrendszerében irányozza elő. Az egyezmény megfogalmazásában a táj védelme a táj jelentős vagy jellemző sajátosságainak megőrzésére vonatkozik. Örökségi értékét a táj természeti adottságai és/vagy az emberi tevékenységek révén kialakult elemeinek jellemző összetétele adja. A táj kezelése a fenntartható fejlődést szem előtt tartva a táj rendszeres fenntartására irányul. Célja, hogy a társadalmi, gazdasági és környezeti folyamatok által előidézett változásokat irányítsa és összhangba hozza. A táj tervezése pedig olyan tevékenységet jelent, amelynek célja a táj fejlesztése, helyreállítása vagy új táj létesítése (Council of Europe, 2000a; URL2).

A Tájegyezmény nem várja el, hogy a csatlakozó országok állandósítsanak bármely tájállapotot. A tájakra vonatkozó minőségi célkitűzéseket a hatóságoknak és a tervezőknek a helyi érintettek véleménye, jövőképe alapján kell megfogalmazniuk. Ebben nehézséget jelent egyrészt, hogy egész generációknak kicsi a hajlandóságuk a társadalmi vitákba való bekapcsolódásra, így a részvételen alapuló döntéshozatalt valóban működővé kell tenni. Az érdekelték tájról rendelkezésre álló tudását és értékrendjét feltáró részvételi tervezéssel az egyének sokaságának óhaja a fenntarthatóság mércéjén át emelkedik közakarrattá (Kincses et al., 2019; Kincses, 2021).

A TÁJAK SZÁMBAVÉTELE – A TÁJKARAKTER-ALAPÚ ELEMZÉS

A tájak számbavétele a Tájegyezményben előírt speciális feladatok között szerepel. A tájnak az egyezményben rögzített fogalmából következően ennek a tájkarakter alapján kell történnie, ami a földrajzi tájértelmezéshez képest azt a többletet hordozza, hogy a tájban közvetlenül megtapasztalt, az emberek által érzékelt ún. „percepcionális jellemzők bemutatását is tartalmazza (Konkoly-Gyuró et al., 2021).

A tájkarakter *meghatározása* az a folyamat, amely a hasonló, illetve az egymástól jellegzetesen elkülönülő karakterű területeket azonosítja, osztályozza, térképezi és értékmentesen leírja, illetve bemutatja a jellegzetességeiket. A tájjelleg több léptékben azonosítható, amelynek eredménye hierarchikusan egymásra épülő rendszert alkot (1. ábra).

1. ábra. A tájkaraktér-egységek azonosításának és leírásának elvi folyamata (Konkoly-Gyuró et al., 2021)

Az Agrárminisztérium konzorciumi együttműködésben² 2016-ban olyan átfogó projektet (KEHOP-4.3.0-VEKOP-15-2016-00001) indított útjára, amelynek egyik célja a hazai tájak karakteralapú számbavételének bevezetése volt (URL1). Ennek keretében elkészült az ország tájkaraktertípusainak és a típusok sajátos mintázataiból kialakult tájkarakter-területeinek azonosítása, indikatív lehatárolása és számos jellemzőjének bemutatása, valamint több kistéjszintű elemzés (URL3, URL4).

A *tájkaraktertípusok* azonosítása a tájalkotó tényezők közül a kulcsjellemzők térbeli eltéréseit reprezentáló lehatároló indikátorok, a domborzat és a komplex felszínborítás alapján történt. A kutatás országosan ötven tájkaraktertípust azonosított, amelyeket a felszínborítás uralkodó mintázata alapján öt főtypusba sorolt: települési és ipartájak, agrártájak, erdős tájak, vízi tájak, változatos felszínborítású tájak. A felállított kategória-rendszer adott léptékben alkalmas arra, hogy az ország egész területét lefedje, azaz minden előforduló térség besorolható legyen valamely tájkaraktertípusba.

A *tájkarakter-területek* lehatárolása a tájkaraktertípusok sajátos mintázata és a földrajzi, valamint a néprajzi tájbeosztás összevetése alapján történt. Megállapítható volt ugyanis, hogy a földrajzi és a néprajzi tájaink sajátos tájkarakter-mintázatot mutatnak. Magyarország területén összesen hatvan tájkarakter-területet különítettek el, amelyben önállóan tekintették az agglomerálódó nagyvárosi térségeket a kiterjedésük és a beépített tér jellegzetes mintázata alapján. A tájkarakter-területek sajátosságainak leírása húsz további indikátor alapján történt (köztük a felszíni vizek területaránya, a felszínborítás-átalakulás jellege, a külterületi szórványbeépítés sűrűsége vagy a vizuális jellemzők stb.), amelyeket a *Tájkarakter Tudástár* foglal össze (Konkoly-Gyuró–Csöszsi, 2021).

Az országos elemzések mellett négy, *kistéjszintű mintaterületre* is készült részletes tájkarakter-elemzés, amelyekben az országos lehatárolás és leírás térinformatikai elemzéseit a percepcionális jellemzők azonosításával egészítették ki. A mintaterületeken a tájkarakter-elemzést terepi felmérések, tájtörténeti elemzések és a helyi érintettekkel folytatott konzultációk pontosították. Utóbbiak lehetőséget adtak a tájkarakter *értékelésére* is.

A tájkarakter változásának elemzése segítségével és az érintettek bevonásával végzett *értékelés* alapvető a Tájegyezmény által előírt minőségi célkitűzések megfogalmazásához. E célok támasztják alá azokat a helyes védelmi és fejlesztési döntéseket, amelyek révén az értékelt jellegzetességek, különlegességek nem tűnnek el a tájból, hanem segítik a karakter pozitív vonásainak érvényesülését, erőteljesebbé tételét.

² Az Agrárminisztérium konzorciumi partnerei a KEHOP-4.3.0-VEKOP-15-2016-00001 projektben: Ökológiai Kutatóközpont, Agrártudományi Kutatóközpont Talajtani és Agrokémiai Intézet, AKI Agrárközgazdasági Kutatóintézet Nonprofit Kft., Lechner Tudásközpont Nonprofit Kft., Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság, Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság.

A tájkarakter-projekt nem egy végleges, lezárt adattárat hozott létre, hanem egy hosszú tájlemezési folyamat és tájmonitoring kezdete, amelyet a jelen eredmények és módszertan alapján folytatni szükséges, nem zárva ki a további módszertani fejlesztés lehetőségét (Konkoly-Gyuró et al., 2021).

A TÁJKARAKTER-ALAPÚ TÁJTIPIZÁLÁS ALKALMAZÁSI LEHETŐSÉGEI

A tájkaraktertípusok és tájkarakter-területek adatbázisának széles körű elérhetősege lehetővé teszi, hogy a közigazgatási határos területfelosztás mellett rendelkezésre álljon egy olyan térrendszer is, amely a tájkarakter jellegzetességei alapján lehatárolt téregységeket tartalmazza. A létrejövő adatbázisok és módszertanok – a táji adottságokon alapuló tájhasznosítás megalapozásaként – a tervezési rendszerben, a hatósági munkában és előzetes várakozások szerint akár a támogatási rendszerekben is hasznosíthatók lesznek majd (Vaszócsik et al., 2017).

Ezek az organikusan létrejövő, ember és természet kölcsönhatásából kialakuló, sajátos jellegzetességeket mutató tájkarakteregységek a területi és települési tervezésben, a tájvédelem hatósági és természetvédelmi kezelési tevékenységekben, valamint a településkép-védelem tájképvédelmi vonatkozásait tekintve is hasznos információkat tartalmazhatnak. Tervezési és kezelési egységet biztosítanak továbbá a védelem és a területhasználat-szabályozási előírásainak megállapításához. Az eredmények alapadatot és viszonyítási állapotot jelentenek majd a beruházóknak, a tervezőknek és a helyi érintetteknek is (Kincses–Konkoly-Gyuró, 2021), támogatva a táj arculatát befolyásoló tevékenységek tudatos tervezését.

IRODALOM

- Boromisza Zs. – Jáklí E. – Jombach S. et al. (2022): Részvételi tervezés és kutatás a tájépitészetben: a kezdetektől a tájkarakter kutatásig. *Magyar Tudomány*, 183, 9, 1147–1155. DOI: 10.1556/2065.183.2022.9.5
- Council of Europe (2000a): *Council of Europe Landscape Convention – Az Európa Tanács Táj Egyezménye*. Firenze, 2000. október 20. <https://rm.coe.int/16807b6bc7> https://njt.hu/international-agreement/ELC_egys%C3%A9ges%20szerkezet.pdf
- Council of Europe (2000b): *Text of the Explanatory Report to the European Landscape Convention*. Florence, <https://www.coe.int/en/web/landscape/text-of-the-explanatory-report-of-the-european-landscape-convention>
- Földművelésügyi Minisztérium (2017): *Nemzeti Tájstratégia (2017–2026)*. Budapest: Földművelésügyi Minisztérium, <https://kormany.hu/dokumentumtar/nemzeti-tajstrategia-2017-2026>
- Kincses K. (2021): Tájvédelem – jóllétünk védelmének eszköze. *Külgügyi Szemle*, Különszám, 155–172. DOI: 10.47707/Kulugyi_Szemle.2021.2.07. https://kki.hu/wp-content/uploads/2021/08/10_2021_szemle_kulonszam_kincses

- Kincses K. – Konkoly-Gyuró É. (2021): *Tájkarakter: Tájaink arculata. A tájak jellegéről mindenkinek. (Természetvédelmi Füzetek 5)* Budapest: Agrárminisztérium, https://termeszetem.hu/files/download/documents/document_img/132/?2022-02-07%2012:16:10
- Kincses K. – Pádárné Török É. – Tar Gy. (2019): A tájkarakter kutatás nemzetközi és hazai szakpolitikai kerete, kutatási programkörnyezete, Kisvárdai Magyar Tájökológiai Konferencia 2019. augusztus 29–31. In: Fazekas I. – Lázár I. (szerk.) (2019): *Tájak működése és arculata*. Debrecen: Magyar Tudományos Akadémia Debreceni Területi Bizottsága, 369–373. https://termeszetem.hu/files/download/documents/document_img/19/?2020-10-08%2016:05:21
- Konkoly-Gyuró É. – Csőszi M. (szerk.) (2021): *Tájkarakter Tudástár IV*. Budapest: Agrárminisztérium, https://termeszetem.hu/files/download/documents/document_img/141/?2022-04-11%2011:05:42
- Konkoly-Gyuró É. – Vaszócsik V. – Sain M. et al. (2021): *Tájkarakter-elemzés Magyarországon. Szakmai összefoglaló és módszertani útmutató*. Budapest: Agrárminisztérium, https://termeszetem.hu/files/download/documents/document_img/77/?2021-10-18%2008:30:19
- Vaszócsik V. – Csőszi M. – Faragóné Huszár Sz. et al. (2017): *A hazai tájkarakter alapú tájtipizálás célrendszerének és a gyakorlati alkalmazás lehetséges területeinek előzetes meghatározása*. Budapest: Lechner Tudásközpont Területi, Építészeti és Informatikai Nonprofit Kft., http://www.termeszetvedelem.hu/_user/browser/File/KEHOP/TK_tanulmany_final_1.pdf
- URL1: *KEHOP-4.3.0-VEKOP-15-2016-00001 A közösségi jelentőségű természeti értékek hosszú távú megőrzését és fejlesztését, valamint az EU Biológiai Sokféleség Stratégia 2020 célkitűzéseinek hazai szintű megvalósítását megalapozó stratégiai vizsgálatok*. <https://lechnerkozpont.hu/en/oldal/kehop-4-3-0>
- URL2: <https://termeszetvedelem.hu/az-europa-tanacs-taj-egyezmenye/>
- URL3: <http://termeszetem.hu/hu/tajkarakter/feladatok-2>
- URL4: <http://termeszetem.hu/hu/tajkarakter/orszagos-lepteku-tajkarakter-projekt-eredmenyek>